

Косово, међународни аспекти кризе^{*}

Др Јелица Курјак

Ретке су књиге које имају срећу да буду толико актуелне да се поклапају са почетком и завршетком догађаја. Међутим, истраживачи феномена Косово и руске политике према тој кризи добили су са завршетком агресије НАТО-а на СР Југославију свеобухватну студију чији су аутори имали велике амбиције. Наиме, седам аутора, врских познавалаца прилика како у претходној Југославији, тако и у СРЈ, спољнополитичке стратегије Русије и стања и кретања у међународним односима, настојали су да укажу на историјске претпоставке и узроке отварања кризе на Косову, на покушаје да се повремене кризе решавају унутар Југославије и уз помоћ најважнијих субјеката међународне заједнице, на несналажења и пропусте политичких елита сукобљених страна да Косово сагледају у ширем контексту од уско националних интереса, и на крају, да евидентирају могуће последице развоја догађаја на Косову и око њега за регион Балкана, као и за међуевропске односе, и шире.

Већ на самом почетку књиге као да су једним цитатом из 1913. године наговештени суштина и карактер балканских сукоба, и прејудициран, на неки начин, став већине аутора о том најновијем косовском проблему. Барон D'Esturnel de Konstan у уводном делу свог реферата на Међународној комисији за проучавање узрока и карактера балканских ратова Фондације Карнеги за међународни мир, 1913. године, рекао је: „Да ли можемо себи дозволити да из тих... балканских ратова не извучемо никакве поуке. Откуда можемо знати... да они неће почети поново сутра и да се неће протезати до бесконачности?“ (*The Other Balkan Wars: A 1913 Carnegie Endowment Inquiry in Retrospect with a New Introduction and Reflections on the Present Conflict* by George F. Kennan. – Washington, D. C., 1993. – P. 5.).

Књига је структурирана тако да је сваки аутор „добрио“ по једно поглавље да образложи своје виђење косовске кризе и улоге Русије и других међународних чинилаца у тој кризи. Готово сви аутори су сагласни у једном: косовска криза није феномен новијег датума, она се

^{*} *Косово, международные аспекты кризиса* (под редакцией Дмитрия Тренина и Екатерины Степановой), Московский Центр Карнеги, Москва, 1999, с. 309.

у мање или више заоштреном виду појављује већ неколико стотина година. Албанско питање до сада није успела да реши нити једна држава, међународна организација, повремени отворени сукоби или ратови. Различити судионици у вези с албанским питањем имали су своје интересе, а Албанци и Срби своје: нико од њих није био спреман да прави компромисе са другом страном. На крају, дошло је до агресије Северноатлантског пакта. Због чега? Да ли је то решење? Ко је све учествовао у најновијем креирању ситуације на Косову? Каква је била позиција Русије? Шта се може очекивати? То су само нека, најактуелнија питања којима се аутори баве у својим кратким студијама у књизи *Косово, међународни аспекти кризе*.

Прво поглавље је написала Јелена Јурјевна Гускова, руководилац Центра за изучавање савремене балканске кризе Института за славистику Руске академије наука. Тај део књиге носи наслов *„Динамика југословенске кризе и политика Русије“*, а састоји се из пет делова: „Мало историје“; „Проблем Косова у социјалистичкој Југославији“; „Распад СФРЈ и заоштравање ситуације у аутономној покрајини Косово и Метохија“; „Пројекти и пракса регулисања конфликта на Косову“ и „Криза на Косову и политика Русије“.

Говорећи о историјском контексту кризе на Косову, Јелена Гускова полази од тезе да и у југословенској и у албанској научној литератури постоје разлике о пореклу Албанаца и њиховој постојбини. Ослањајући се на српске изворе, она прихвата став да се области Косова и Метохије никада нису налазиле у саставу било које албанске државе, а од 12. века су улазиле у састав средњовековних српских држава, и од тада се сматрају историјским областима Србије. После освајачких похода српског цара Душана скоро цела Албанија је дошла под српско царство. С друге стране, албански истраживачи сматрају да је Косово простор са аутохтоним илиро-албанским становништвом, које је на тим територијама не само живело већ је увек чинило и већински део; дакле, и поред насељавања Словена у периоду од 9. до 11. века, Албанци су остали већина и успешно су се супротстављали процесу словенизације.

Долазак Турака на Балкан утицао је на повлачење православног становништва према северу, сматра Гускова, док су југозападне делове Старе Србије насељавали турским становништвом и муслиманима из северне Албаније. Чини се да је преокрет настао током Другог светског рата, када је велики део Косова и Метохије потпао под италијанску Велику Албанију и када је дошло до насељавања тих територија неалбанским становништвом. Јелена Гускова каже да после Другог светског рата руководство Југославије није ништа урадило да поврати ранију етничку структуру Косова. Напротив, већ 6. марта 1945. била је донета уредба „О забрани повратка колониста у места у којима су раније становали“: у Македонију, Косово и Метохију, Срем и Војводину (стр. 35). Од 1945. године Косово је добијало све ширу аутономију: „...од аутономне области у саставу Србије 1945. године, аутономне покрајине са највећим прерогативама, фактички до самосталног субјекта федерације, 1974. године“ (стр. 36).

Аутор каже да током периода социјалистичког развоја Југославије Албанци перманентно нису били задовољни сопственим статусом: „Сепаратистичке активности албанских група у Аутономној покрајини Косово започете су одмах после Другог светског рата, и нису престајале ни један дан. Мењали су се средства и тактике, а остајао је циљ сепаратиста – уједињење са Албанијом – који се није мењао и није зависио од статуса Покрајине у оквиру Републике, од обима уложених средстава за развој нити од стања међунационалних односа у федерацији...“ (стр. 39).

Покушаји да се нађу решења за перманентно напету ситуацију, каже Ј. Гускова, уверили су српско руководство да само централизација власти и смањење бројних овлашћења покрајинских органа могу да доведу до нормализације ситуације. У том контексту је преовладало „мишљење да је Устав из 1974. године ослабио Србију и одузео јој права на сопствену државност. У Србији је ојачао покрет за успостављање правног, територијалног и административног јединства Републике и за ограничавање права аутономних покрајина“. Статус Косова је измењен и званично доношењем новог устава Србије 1990. године. Међутим, све политичке и економске мере подузете с намером да се стабилизује ситуација на Косову нису произвеле жељени ефекат, каже Гускова: конфликт је прерастао републичке границе и постао најтежи проблем за целу земљу (стр. 50).

Аутор првог поглавља књиге сматра да су у последњих сто година односи између Русије и Србије имали узлете и падове, периоде хлађења и сарадње. Криза у Југославији поклопила се са распадом СССР-а и свим пратећим економским и политичким тешкоћама. С обзиром на све то, Јелена Гускова сматра да је Русија од 1998. године, од доласка Јевгенија Примакова на чело руске владе, дала огроман допринос, у оквиру Контакт-групе, а и шире, решавању косовског конфликта. Ипак, аутор се не упушта у суштинску анализу везану за то због чега Русија није била, није хтела или није могла да буде у стању да утиче на заустављање војних операција НАТО-а против Југославије, већ се задржала на компромисној дипломатији, коју је, у крајњем, инструментализовао Запад.

Друго поглавље књиге, које носи наслов „Конфликт на Косову као део 'албанског питања'“, написала је Нина Дмитријевна Смирнова из Института за општу историју Руске академије наука. То поглавље садржи следеће сегменте: „Историјски контекст“; „Етнополитички и демографски проблеми“; „Промена статуса Косова у оквиру Југославије после 1989. године“; „Интернационализација косовског конфликта“ и „Криза 1998. године и путеви њеног превазилажења“.

Нина Смирнова полази од тезе да је Косово, историјски гледано, увек имало улогу „објединитеља Албанаца ван Албаније, као и оних из северних делова саме Албаније“ (стр. 81), што је, уз „погрешну српску политику“, доводило до перманентних сукоба између Срба и Албанаца. Ту тезу аутор поткрепљује чињеницом да је чак и у програму

КПЈ постојала одредница према којој „Косово има право на самоопредељење до отцепљења“ (стр. 86), што наводи на закључак да је питање Косова много дубље и сложеније од његовог савременог испољавања.

Говорећи о демографском чиниоцу као битном елементу целокупног проблема на Косову, Нина Смирнова указује на погрешност југословенске пропаганде, која се увек „ослањала на 'историјско право' Срба на територију Косова, које је кобајаги нарушавано насељавањем других несловенских народа за које се не зна откуда су дошли, и који су нарушавали успостављену равнотежу“ (стр. 88).

Демографска ситуација на Косову је заиста била сложена, али без схватања тога како је она стварана после формирања вишенационалне југословенске државе 1918. године није могуће наћи пут изласка из садашње кризе (стр. 88).

Веома документовано, аутор настоји да докаже тезу да на Косову није реч о „вековним српским земљама“, већ о територији на којој је албанско становништво увек чинило већину, што је „битно одређивало и стање односа у Покрајини“ (стр. 94–95). Баш због сложених међуетничких односа и демографске ситуације, положај Косова је веома често конститутивно мењан. Смирнова наводи следеће промене на Косову: од 1946. до 1963. Косово је аутономна област Косово и Метохија (Космет) у саставу Србије; од 1963. до 1974. године то је Аутономна Покрајина Косово; од 1974. до 1989. године то је Аутономна Покрајина Косово у саставу Србије и конститутивни део федерације, и на крају, од 1990. године до сада Аутономна Покрајина Косово и Метохија у саставу Републике Србије. Све те уставне поправке, каже Смирнова, само су појачавале регионализам у југословенском политичком животу и утицале на постепено проширивање обима аутономности и Косова и Војводине, што је појачавало идеје сепаратизма код косовских Албанаца (стр. 96–97).

Због историјске сложености подручја ни савремени конфликт на Косову није могао да се решава само између Срба и Албанаца, сматра аутор, већ је морао да добије међународне размере, па веома детаљно говори о свим потезима које је чинила међународна заједница да би се постигао споразум. Ипак, на крају је дошло до отворене интервенције. Као последица таквог развоја догађаја, сада је ситуација таква, каже Нина Смирнова, да се *de jure* још може очувати целовитост југословенске територије, али *de facto* то давно већ није могуће (стр. 115–116).

Ала Александровна Јазкова је написала треће поглавље, које се односи на „Косовски конфликт у балканском политичком контексту“. У том делу књиге аутор говори о: „Историјском искуству односа између балканских земаља у 20. веку“; „Узајамном односу земаља Балканског региона таком деведесетих година“ и „Ставу балканских земаља према косовском конфликту“. Аутор каже да већ сам појам „Балкан“ често носи карактеристику „пароховог погребца“ (као и термин „балканизација“) као негативна одредница процеса који се одвијају у региону. У даљем излагању настоји да одговори на нека питања, као што су: како

и зашто су настали ти негативни стереотипи и негативне **реалности**? и какви су историјски оквири и могући путеви стабилизације ситуације у региону Балкана?

У анализи историјских догађаја и чињеница аутор налази елементе за одговоре на постављена питања, и долази до закључка да историјски догађаји имају карактер објективних узрока (стр. 122). Без обзира на разумевање историјских особености народа и догађаја, перманентног присуства великих сила у региону и доминантних тоталитарних и апсолутистичких система у балканским државама (стр. 123), аутор се и даље пита да ли су разлике међу балканским народима такве да их не могу превазићи и наћи заједнички језик. Потом наводи многе активности балканских држава које су покушавале да успоставе различите институционалне облике сарадње током осамдесетих година (стр. 128–135). Међутим, иако постоје перспективе, у пракси је мало тога остварено јер је „сукоб на простору претходне Југославије зауставио могуће процесе сарадње и демократизације узајамних односа“ (стр. 125).

У одељку „Ставови балканских земаља према косовском конфликту“, Ала Јазкова пише да је на Балкану ипак дошло до извесних промена: на једној страни, балканске земље налазе све више заједничких интереса после распада биполарне поделе света, док, с друге стране, а у вези с косовском кризом, иако још увек немају јединствени став, налазе се у фази уједначавања сопствених ставова са ставовима међународне заједнице, пре свега, Европске уније. Све то, нажалост, оставља југословенски простор изван токова сарадње и обнове Балкана (стр. 135–151). Због свега тога, закључује Ала Јазкова, један од основних циљева европске и светске заједнице састоји се у неопходности подршке у земљама Балканског региона оних политичких снага које се залажу за спровођење реформи и стабилизацију демократских вредности, и које су, баш због тога, неспојиве са праксом национализма и ширења националне мржње (стр. 153).

У четвртм поглављу – „*Политика САД према косовској кризи*“, аутор Јекатерина Андрејевна Стјепановна, која је научни секретар Московског центра Карнеги и научни сарадник програма „Проблеми спољне политике и безбедности“, анализира различите аспекте политике САД који су релевантни за однос према кризи на Косову. У одељку „Проблеми Косова у балканској политици САД (крај осамдесетих – 1997)“ аутор констатује да је „америчку политику према конфликтима на територији Југославије крајем осамдесетих и почетком деведесетих карактерисала извесна неопредељеност. То је било повезано с чињеницом да су крај 'хладног рата' и распад биполарног светског система ставили под знак питања саму основу војно-политичке стратегије Сједињених Држава. Пред америчком руководећом елитом налазио се задатак одређења нове улоге САД у Европи и свету...“ (стр. 159). Пошто се Америка окренула све тежим проблемима везаним за босанску кризу и изналажење начина за заустављање рата на том простору, њен однос према све непријатељским односима између Срба и Албанаца на

Косову у првој половини деведесетих година сводио се на „захтеве Клинтонове администрације да српско руководство врати на Косово посматраче ОЕБС“ (стр. 161), тако да је „косовски проблем остајао ван оквира Дејтонских споразума“ (стр. 162).

Заоштравање кризе на Косову почетком 1998. године утицало је и на промену америчке политике према том проблему. У делу поглавља који носи наслов „Активирање америчке политике према косовском проблему током 1998, циљеви и задаци у конфликту“, Ј. Стјепановна говори да су САД и даље имале противуречан став према Косову, „час подржавајући Ослободилачку армију Косова, час је проглашавајући терористичком организацијом“ (стр. 164), али да су, генерално, заједно са НАТО-ом, ишле све више ка радикалном решењу косовског питања. У то време представници Клинтонове администрације су изјављивали да је „циљ америчког мешања у косовску кризу, пре свега, да се заустави ширење конфликта ван граница Србије, које би довело до дестабилизације ситуације у свим суседним земљама, па и у америчким савезницима – Грчкој и Турској“ (стр. 170).

Аутор анализира цео преговарачки напор САД и савезника из западне Европе, укључујући и финални део конференције у Рамбујеу, као последњи покушај да се ситуација подведе под политичку регулативу. Одбијање Београда да се сагласи са предлозима да „се Косову да широки облик аутономије и да се уведу међународне мировне снаге под патронатом НАТО-а као фактором очувања мира“ (181) довело је до радикализације америчког става, тј. озбиљних разматрања војне интервенције НАТО-а на Косову. Стјепановна сматра да је унутрашња политичка ситуација у САД значајан чинилац спољнополитичког понашања те земље, те да је пољуљани углед председника Клинтона знатно утицао на америчке ставове према Косову. Такође, сматра да су обележавање педесетогодишњице НАТО-а и усвајање Вашингтонске декларације, која садржи нову трансатлантску стратегију НАТО-а, битно утицали на одлуку да се бомбардују циљеви на територији СР Југославије као мера дисциплиновања српског и југословенског руководства.

Јуриј Иљич Рубинскиј, руководилац Центра за истраживања Француске у Институту за Европу РАН, аутор је петог поглавља, под насловом „Политика западноевропских држава према косовском конфликту“. Већ у одељку „Позиција Европског савеза према косовском питању“ аутор се пита како је могуће да „ниједна европска држава није одлучила да блокира војну акцију Алијансе против СРЈ, која је предузета без одговарајуће одлуке Савета безбедности УН, иако је познато да се одлуке у оквиру Алијансе доносе на бази *consenzusa*“ (стр. 213). Рубинскиј сматра да Европа први пут није играла улогу дублера, већ су „четири водеће земље Европског савеза – Француска, Велика Британија, Немачка и Италија, које су и чланице Контакт-групе, заједно са САД и Русијом, одлучиле да иду на тако радикалну опцију“ (стр. 216).

У трагању за разлозима таквог понашања западноевропских држава, аутор сматра да су „европске земље у целини настојале да нађу релативно аутономну политичку позицију у косовском питању која би одговарала, пре свега, њиховим сопственим интересима – како политичким, тако и економским. У том смислу косовска криза се разликовала од сценарија обичних локалних конфликта у време 'хладног рата' и биполарног света...“ Рубинскиј сматра да су разлози за то очигледни: „Западноевропски политичари не могу да занемаре чињеницу да су косовском кризом доведени у питање основни принципи савремених међународних односа, територијалног интегритета држава и немешања у њихове унутрашње ствари, с једне стране, и права нација на самоопредељење, заштиту људских права у том смислу и етничких мањина независно од њихових националних граница, с друге стране“ (стр. 217). Иако су постојале извесне разлике у редоследу и интензитету акције НАТО-а међу чланицама те алијансе, Рубинскиј сматра да њих не треба преувеличавати.

У том делу књиге Јуриј Рубинскиј, у посебним одељцима, разматра политику и позицију Немачке, Француске, Италије, Велике Британије и САД према косовској кризи, као и редослед и сатницу предузетих дипломатских корака усмерених на решавање косовског конфликта.

Једно од најинтересантнијих поглавља те књиге јесте шесто поглавље које носи наслов „Проблем Косова у руском унутарполитичком контексту“, чији је аутор професор Јуриј Павлович Давидов, главни научни сарадник Института САД и Канаде, академик Војне академије РФ и члан Савета Асоцијације европских истраживача Руске Федерације. У одељцима „Балканска замка“, „Косовска криза у руском контексту“, „Три боје времена“, „Косовска криза и вертикална власт“ и „Косово као огледало руских интереса“, аутор настоји да докаже тезу према којој „без обзира на обиље етнополитичких конфликта како у самој Русији, тако и на постсовјетском простору, Русија није успела да нађе методологију и начине за њихово решавање, и због тога је у приступу кризним ситуацијама руска дипломатија принуђена да сваки пут почиње изнова или да понавља грешке из блиске прошлости“ (стр. 247). Ослањајући се на савремено стање у међународним односима и на Балкану, пре свега, Давидов тврди да „нема сумње да ће Русија у свести балканских народа остати земља која је много допринела изградњи држава у региону. Ипак, у савременим условима, основна мотивација у спољнополитичком понашању већине балканских земаља нису заслуге Русије из прошлости, колико њена садашња неспремност (опредељена, у првом реду, ограниченим материјалним могућностима) да помогне њиховим оријентацијама на међународном плану. За резултат имамо да јавно мњење, које је а priori расположено према истовернима и 'браћи по крви', ризикује да упадне у 'балканску ступицу', која је, у садашњем односу снага на међународној сцени, бременита озбиљним стратешким пропустима“ (стр. 251).

Анализирајући детаљно понашање Русије у кризи на простору претходне Југославије и у вези са Косовом, аутор сматра да је оно (понашање) одраз раскола међу политичким снагама на руској унутрашњој политичкој сцени између оних који „вуку назад“, у „Московску Русију“ (Московская Русь), и оних који „схватају шта се дешава у савременом свету“. Несхватање правих узрока може одвести Русију у „балканизацију“, која значи, пре свега, тенденцију ка фрагментацији, сталним неслогама на територијалној и етничкој основи које претварају нестабилност у главно обележје овог или оног региона. И више од тога, национални и политички лидери балканских држава традиционално су настојали да у своје локалне спорове и конфликте увуку 'велике силе' са надом да ће их нека од њих подржати у конфликту“ (стр. 274).

Давидов на крају закључује да је „карактер руског виђења косовске ситуације дубоко опредељен диференцијацијом која постоји у руском друштву, и због тога је домет Русије омеђен мировним акцијама западних земаља. Унутрашња руска ситуација утиче на подршку, *a priori*, једној страни у конфликту, што за последицу има неповерење према другој страни и критички однос према напорима и корацима Запада, пре свега САД, које објективно играју одлучујућу улогу у налажењу начина за решење кризе...” (стр. 276). Општи закључак се, каже Давидов, своди на то да је на нивоу друштвене свести, политичког мишљења и владајућих структура, уз сву њихову условну критику упућену на адресу председника С. Милошевића, унутарполитичка ситуација у Русији, гледано у целини, погодна за спровођење политике од стране Београда коју је он (Милошевић) креирао“ (стр. 276).

У седмој глави, под насловом „Косовска криза и етнополитички конфликти на постсовјетском простору (политички и међународно-правни аспекти узајамног деловања) аутор Павел Јефимович Кандел, руководилац Сектора за етнополитичке конфликте Института за Европу РАН, настоји да укаже на све опасности које косовски случај (или „пример“) може да има по неке делове руске државе и бивших совјетских република. Иако констатује да је „агресија међународно-правно неодржива“, Кандел сматра да, нажалост, то не мора да буде сметња за неке сличне „активности САД и НАТО у њиховом походу према Истоку: међународно право и методика регулисања етнополитичких конфликта захтева од 'треће стране' неутралну позицију и неутрални статус. Међутим, ставивши у центар свега сопствени национални интерес, арбитар и посредник су већ на тај начин предодређени на пристрасност и принуђени да у конфликту нађу сопственог 'клијента““ (стр. 294). У косовском случају то се испољило на следећи начин, каже Кандел: „...јавно игнорисање руске позиције, у име њене слабости без обзира на њене конструктивне предлоге, додатно убеђује да је антијугословенска пристрасност од стране западних земаља изазвана жељом да се ограничи и оно мало што је остало од утицаја Русије на Балкану“ (стр. 295).

Што се тиче утицаја косовског случаја на постсовјетски простор, Кандељ закључује да су „сви субјекти у конфликтима на постсовјетском простору, као и друге заинтересоване стране, добили моћни стимуланс за 'игре без граница'“ (стр. 298)

Књига *Косово, међународни аспекти кризе* обилује веома богатом научном апаратуром, историјском и савременом научном грађом, која ће бити од велике користи сваком истраживачу феномена међународних односа, улоге Русије у њима и руског утицаја на догађаје на Балкану, а пре свега за оне који ће изучавати узроке, стања и последице трагичних збивања на Косову.